

Katoaako kieli?

Luadogan meren randamil
mie kazvoin kaugobriha
siel mie paimoivirzie lauloin,
nyt eis on mieron piha.

Karjalan mail
kuldakägözet kukkuu,
kirikön ristat kiidelöö,
taljankka se illoin
tanssiloih kutshuu,
kandeleh hembieh helisöö.

(Reppurin laulu, san. Larin-Kyösti)

Karjala takaisin – puhumalla

Karjalan kielen tilanne Suomessa on kriittinen, sillä kieli ei siirry lapsille kuin yksittäisissä perheissä. Kun nuoria puhujia ei ole, kieli hiipuu pois.

TEKSTI: *Henni Laitala* KUVAT: *Lari Lievonon* KUVITUS: *Stiina Hovi*

Karjala on yhtä alkuperäinen kieli Suomessa kuin suomen kieli itse, sanoo karjalan kielen asiantuntija,

professori **Anneli Sarhimaa**. Ja ei, nyt ei puhuta suomen kielen itämurteista, vaan kielestä, jonka olemassaolosta edes moni suomalainen ei ole tietoinen.

Tämä ei ole ihme, sillä ei Suomikaan valtiona tunnustanut kotoperäistä karjalan kieltä kuin vasta vuonna 2009. Nyt kielellä on todellinen hätä Suomessa, sillä se on kriittisesti ja vakavasti uhanalainen.

Karjalan täpärä tilanne sai varmistuksen ELDIA-hankkeesta (European Language Diversity for All), jossa Sarhimaa oli mukana vuosina 2010–2013

kartoittaen karjalan kielen tilaa Suomessa.

Kieli näivettyi vähin äänin

Toinen maailmansota hajotti karjalan-kieliset eri puolille Suomea. Yhden arvion mukaan sotien jälkeen oli pelkästään Raja-Karjalassa 50 000–60 000 karjalan kielen puhujaa.

Raja-Karjala tarkoittaa Impilahden, Suistamon, Soanlahden, Salmin, Suojärven ja Korpiselän kuntia, jotka nykyään kuuluvat Venäjälle.

1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten pakolaisaallot Venäjän puolelta Vienasta ja Aunuksesta toivat kymmeniä tuhansia puhujia lisää, mutta heistä vain osa jäi Suomeen.

Jos karjalankielisten määrä olisi pysynyt edes rajakarjalaisten tasolla, he olisivat tällä hetkellä samankokoinen

Anneli Sarhimaa julkaisee tänä vuonna kirjan Suomen karjalankielisten karjalaisten historiasta ja nykykulttuurista. Hän on Pohjois-Euroopan ja Balttian kielten professori Mainzin yliopistossa Saksassa.

Katoaako kieli?

livviksi: Olen karjalaine da ylen ylbei sit! eteläkarjalaksi: Olen karjalaini da ylen ylbie sit! vienaksi: Olen karjalaini ta ylen ylpie šiitä!

kieliryhmä Suomessa kuin venäjää – Suomen suurinta maahanmuuttajakieltä – puhuvat ovat.

Kieli kuitenkin katosi kyliin ja kaupunkeihin ympäri Suomen, kotien oven taakse, jos aina sinnekään. Julkisesti karjalaa puhuttiin lähinnä ortodoksi-seurakuntien tiistaikerhoissa ja pitäjaseuroissa.

Sarhimaan mukaan yhtä syytä karjalan kielen puhujamäärän romahtamiseen ei ole. Pikemminkin on kyse monen asian yhteisvaikutuksesta.

Menetettyjen maiden myötä karjalan kielen puheyhteisöt pirstoutuivat ja hävisivät lopullisesti 1960-luvulla. Viereksunta ja syrjintä saivat monen luopumaan kielestä.

Kyselytutkimuksesta käy ilmi, että vanhemmat eivät ole halunneet puhua lapsilleen karjalaa kotona, jotta lapsia ei kiusattaisi.

”Miul ei muamo da tuatto eivät, eivät pagissu (puhuneet) karjalakse kodis ihan vai sen tagii et lapsie ei sit kiusattas.”

Suomalaiset ovat vierastaneet karjalaisen kulttuurin itäisyyttä, sillä se on kälskahtanut ikävästi Venäjälle. Näitä kulttuurin piirteitä on sen takia pyritty häivyttämään vielä kahdeksankymmentäluvullakin.

”Ja meillä kyllä ala-asteella oli vielä ryssittelyä että, niin kuin tuossa mainitsinkin että, luokkakaverin sukunimi oli Venäjälle viittaava, vaikka hän oli Karjalasta kotosin, siis sukujuuret oli Karjalassa, niin häntä ryssiteltiin. Ja sit myö muut tajuttiin, ketkä oli samalla uskonnon tunnilla, olla ihan hiljaa sen jälkeen.”

Asia, josta ei puhuta

1800-luvulla kansallisuusaate nosti päätään ja Suomesta haluttiin yhtenäisen kansakunta. Kalevala oli yksi merkittävä väline, jolla suomalaisuutta rakennettiin.

Kalevala pohjautuu nimenomaan karjalankielisiin kansanrunoihin. Silti

runoista puhuttiin suomalaisena perinernerikkautena.

Tämän takia karjalankielisten karjalaisten kieli- ja kulttuurierot suomalaisiin haluttiin häivyttää. Karjalaisten yhteydet venäläisiin sekä ortodoksinen kulttuuri koettiin uhkiksi suomalaisuudelle.

Karjalaisten tukahduttaminen jatkui pitkälle toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan.

”Tällaisista asioista ei Suomessa ole puhuttu,” sanoo Sarhima.

Lisäksi yhteiskunnan puolelta annettiin ymmärtää, että karjala on pelkkä suomen kielen murre. Tämä harhakäsitys on sitkeä ja elää yhä sekä suomenettä karjalankielisten keskuudessa.

Monet karjalaa puhuvat karjalaisetkin ajattelevat itseään suomalaisina, joilla on ”juuret Karjalassa.”

”Se paradoksi, mitä ovat professoritkin ikävä kyllä viime aikoihin asti harrastaneet, että jos karjalainen on Suomessa, niin hän on suomalainen. Hänellä on vain juuret Karjalassa. Mutta jos tämän esimerkiksi veli tai sisar on Venäjän Karjalassa, niin hän on Venäjän karjalainen. Ei hän ole suomalainen, vaan hän on nimenomaan Venäjän karjalainen ja sillä siisti.”

Nykyinen tilanne ei kuitenkaan ole ollut karjalankielisen yhteisön tietojen valinta, vaan satoja vuosia sitten alkaneen poliittisen kehityksen tulosta.

Kieli elpyy puhumalla

Nykypuhujien määrästä on olemassa erilaisia arvioita. Sarhimaan tutkimustulosten valossa Suomessa on noin 30 000 karjalan kieliyhteisöön kuuluvaa, joista reilu 11 000 osaa karjalaa hyvin.

Vaikka suurin osa puhujista on iäk-

käitä, hankkeessa selvisi, että heitä on kuitenkin kaiken ikäisiä, jopa ihan nuoriakin. Tämä yllätti tutkijan itsensäkin.

Tulokset osoittavat myös sen, että karjalan kielen siirtymiseen seuraavalle sukupolvelle ei tarvita yksikielistä karjalankielistä kotia. Karjala siirtyy lapsille, vaikka sitä puhuttaisiin kotona vähemmän kuin suomea, kunhan sitä puhutaan säännöllisesti.

Tähän karjalankieliset nuoret perheet tarvitsisivat tukea ja apua, kertoo Sarhima.

Hän näkee keskeisenä sen, että 50–64-vuotiaiden, eli nykylasten isovanhempien, pitäisi löytää keino siirtää kieli lapsenlapsilleen jo lapsuudessa. Mahdotonta se ei ole, sillä näin tapahtui monissa perheissä myös toisen maailmansodan jälkeen.

”Mikään kieli ei kuole sillä tavalla, että ne, jotka eivät kieltä osaa, eivät sitä opettele. Kieli kuolee sen takia, että ne, jotka sitä osaavat, eivät sitä puhu. Vaikka puhuisi vähänkin,

niin se on kuitenkin enemmän kuin jos sitä ei puhu ollenkaan,” Sarhima toteaa.

Valonpilkahduksiakin on. Verkossa toimii karjalankielisiä keskusteluryhmiä. Sarhima kehuu myös Karjalan kielen seuraa, joka on aktiivisesti ajanut karjalankielisten asiaa ja julkaissut ahkerasti karjalankielistä kirjallisuutta.

Ei vielä myöhäistä

Kun kysytään karjalan kielen tulevaisuudesta, Sarhima huokaa syvään.

”Aika on kriittinen. Nyt karjala on vielä voimaannutettavissa, mutta jos se aika nyt menee jotenkin ohi, sanotaan muutamat tulevat vuodet, niin voi olla, että se aika on ohi lopullisesti.”

Positiivisena Sarhima näkee sen, että Suomessa on aktiivinen kieliyhteisö, sillä kaikkein tärkeintä on, että kie-

liyhteisö itse haluaa elvyttää kielen.

Ihan yhtä tärkeää olisi hänen mukaansa se, että Suomi valtiona ja suomalaiset kansakuntana tunnustaisivat karjalankielisten karjalaisten oikeuden omaan kieleensä.

Suomi tunnusti karjalan kielen olemassaolon virallisesti lisäämällä sen vähemmistökieliä suojelemaan eurooppalaiseen peruskirjaan vuonna 2009. Se oli askel parempaan, mutta ei Sarhimaan mukaan riittä.

Karjala pitäisi mainita perustuslaissa kotoperäisenä kielenä yhdessä suomen ja ruotsin ja alkuperäisten saamen kielten kanssa. Sillä tavalla kielen asema paranisi ja tukeminen helpottuisi.

”Tämä on mielestäni selkeä yhteiskunnallinen epäkohta lainsäädännössä ja se pitäisi jo yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuudenkin nimissä korjata.”

Karjalan kielen voimaannuttaminen vaatii siis sekä yhteiskunnan moraalista ja taloudellista tukea että aktiivisten kielenpuhujien ponnisteluja.

”Tämä ei ole nyt sellainen asia, jonka voisi laittaa odottamaan parempia taloudellisia aikoja. Se on tehtävä nyt, jos se aiotaan tehdä.” ■

Karjalankieliset karjalaiset

Suomen karjalankielisten identiteetin kulmakiviä ovat vanhastaan ortodoksinen usko, karjalaiset perinteet ja karjalan kieli, nykyisin lisäksi tietoisuus juurista Karjalassa.

Suomessa puhutaan karjalan eri murteita: varsinaiskarjalaa, joka jakautuu eteläkarjalaan ja vienalaismurteisiin sekä livvinkarjalaa eli aunuksenkarjalaa.

Suomen kielen itämurteilla ja karjalan kielellä on yhteinen esi-isä, jota kutsutaan muinaiskarjalaksi.

Karjalaa puhutaan myös Venäjällä Karjalan tasavallassa ja Tverin alueella.

Suomi kiändyy karjalakse

Uhanalaisen kielen kääntäminen on haasteellista.

Itä-Suomen yliopistossa käännetään nyt monenlaisia tekstejä karjalan kielelle. Viime vuonna alkaneessa Kiännä-hankkeessa annetaan karjalan kääntäjille ammatista kääntäjänkoulutusta.

”Pienen ja uhanalaisen kielen kääntäminen on hyvin toisenlaista verrattuna suuren kielen kääntämiseen, sillä käytössä ei

hankkeen myötä saataisiin käännettyä kirjallisuutta, joka tavoittaisi erityisesti nuoria lukijoita, sillä siitä on pula. Hanke toimii Koneen Säätiön myöntämän apurahan turvin.

”Pieniä kieliä, joilla ei ole kirjakieltä, pidetään jotenkin vähempiarvoisia ja vähemmän kehittyneinä kuin kieliä, joilla on kirjakieli. Kun kieltä ruvetaan elvyttää,

niin yksi tärkeä tehtävä on luoda sille kirjakieli ja alkaa kirjoittaa ja julkaista sillä kielellä.”

Kirja toimii myös todistuskappaleena. ”Painettu kirja on konkreettinen esine, joka on samalla fyysisen näytönä siitä, että kieli on olemassa. Sillä on symboliarvo.”

Riionheimon mukaan kirjat ovat apuväline kielen elvyttämisessä evätkä siis yksin riitä kielen elpymiseen.

”Olennaista on se, että kieliyhteisön jäsenet ottavat oman kieltänsä käyttöön, puhuvat sitä kotona ja välittävät sen niin, että lapset oppivat kieltä.”

HENNI LAITALA

Helka Riionheimo johtaa nelivuotista Kiännä-hanketta. Itä-Suomen yliopistossa on tällä hetkellä käynnissä kaksi muutakin karjalan kieleen liittyvää hanketta.

Ymmärrätkö karjalaa?

Myös Wikipediaa on aloitettu kääntämään karjalaksi. Kokeile, kuinka paljon ymmärrät livvinkarjalaa!

Karjalan kieli

Karjalazet ijän kaiken ollah paistu omah karjalan kieleh. Hyö jätettih oma kieli paistavakse nygyzile karjalazile sugupolvile. Tänäpäi karjalazet jatketah paista toine toizenke omal muamankielel. Sanottu merkiccöy sidä, što karjalan kieli on ainos täytänyh da jatkau kommunikatiivien funksien täyttämisty.

Karjalan kielen rikkahus da kaunehus andau vallon kuvailla eloksen kaikkii puolii parahimah tabah. Sikse ei ole kummallistu, ku karjalan kielel on piästetty ilmah erilazii korgeitazozii da merkicyksen puoles syvii kirjutuksii. Se prosessu jatkuu tänäpäigi.

Karjalan kielen puolesta

Itä-Suomen yliopistossa on ollut karjalan kielen professuuri vuodesta 2009.

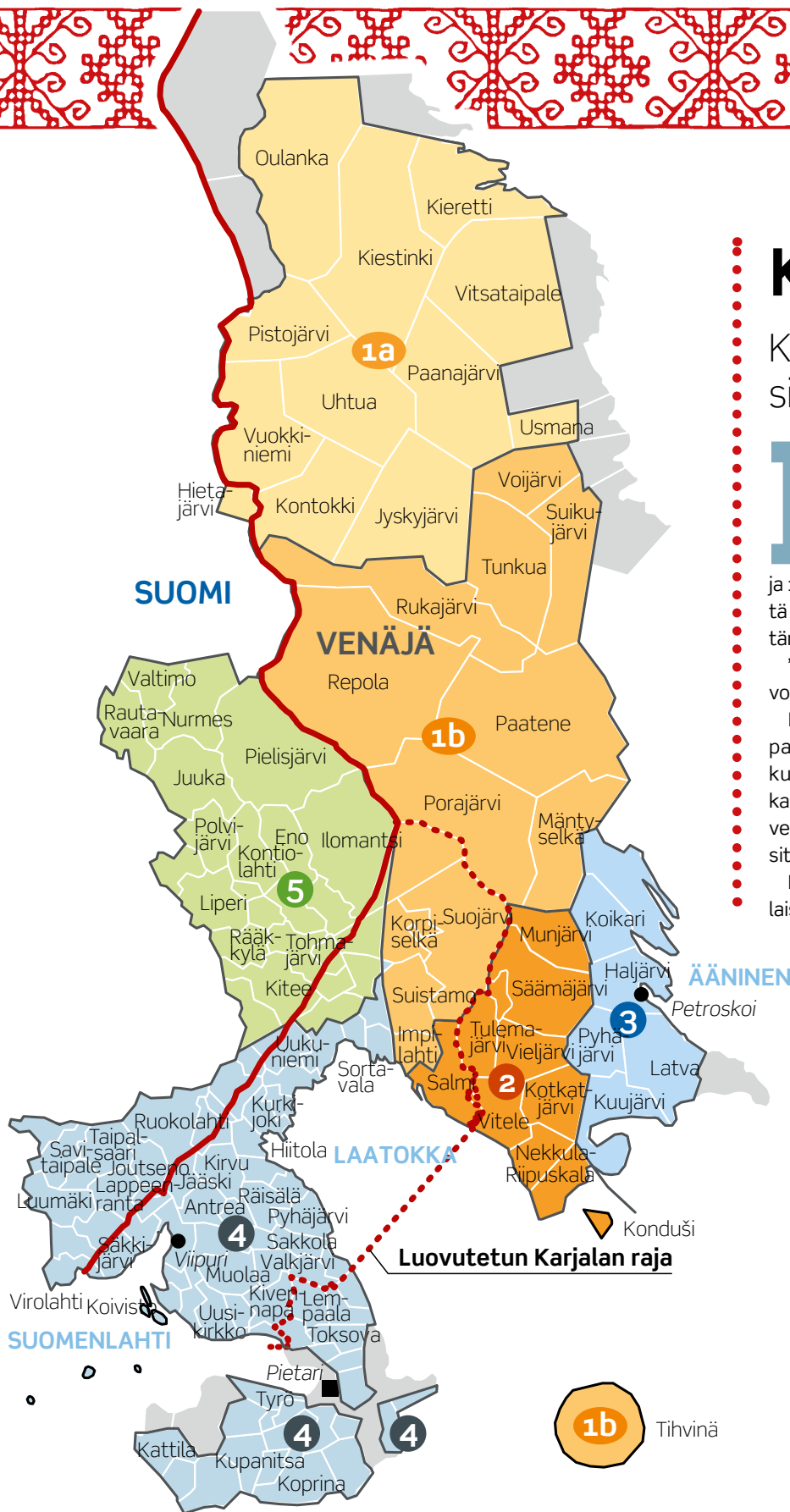
Helmikuussa 2015 YLE alkoi lähettää karjalankielisiä uutisia.

Joensuuhun on suunnitteilla karjalankielinen kielikerho lapsille.

Karjalaisjärjestöjä Suomessa ovat muun muassa Karjalan Sivistysseura, Karjalan kielen seura, Suojärven pitäjaseura ja Karjalan Liitto.

Katoaako kieli?

Karjalan kieli, lyydin kieli ja suomen kielen karjalaismurteet

Kallein perintö lapsille

Kieli säilyy vain puhumalla. Ari Burtsoff siirtää karjalan kieltä pienille lapsilleen.

Monien kulmakarvat kohoavat, kun he kuulevat helsinkiläisen **Ari Burtsoffin** puhuvan karjalaa 4- ja 1-vuotiaille lapsilleen. Hän on yksi niistä harvoista vanhemmista, joka on päättänyt siirtää karjalan kielen eteenpäin.

"En keksi kalliimpaa perintöä, jonka voisin jättää lapsilleni," hän sanoo.

Burtsoff on opiskellut karjalan kielen paremmin vasta myöhemmällä iällä, kun hän paneutui sukututkimuksen kautta juuriinsa, jotka johtavat Suojärvelle. Silloin hänellä voimistui myös käsitys omasta karjalaisuudestaan.

Hän on ollut aktiivisesti mukana erilaisissa toimissa karjalan kielen elvyttämiseksi. Burtsoff sanoo painokkaasti, että karjalan kielen kohtalo on karjalaisten omassa käsissä.

"Kukaan muu ei sitä elvytä. Jos me emme itse sitä aloita, kieli kuolee."

Helppoa ei vähemmistökiel-

lä toimiminen arjessa aina ole.

"Hyvin herkästi lipsuu siihen, että puhuu lapsellekin suomea. Saa välillä tehdä ihan töitä, että pysyy karjalana."

Haasteita tuottaa sekin, että lapset eivät halua olla erilaisia. Burtsoffin 4-vuotias tytär oli kertonut, että hän ei halua puhua karjalaa, koska muut pitivät häntä erilaisena.

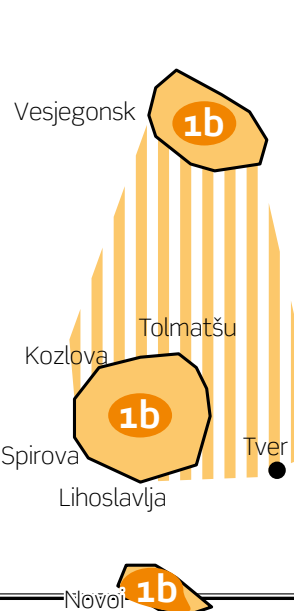
"On todella pelottavaa, että Suomessa ei ole kuin ehkä 10–20 karjalan kieltä kuulevaa tai puhuvaa lasta." Asian vakavuutta ei hänen mielestään aina ihan ymmärretä karjalankielisten parissa-kaan.

Burtsoff kuitenkin näkee paljon mahdollisuuksia, joilla asiat voitaisiin saada paremmiksi.

"Aikaisemmin uskoin, että karjalan kieli säilyy Venäjällä. Nyt en enää usko näin. Ajattelen, että täällä Suomessa se voi vielä säilyä. Nyt siihen olisi mahdollisuuksia, kunhan löytyisi vaan poliittista tahtoa."

HENNI LAITALA

Ari Burtsoff siirtää kieliperintöä lapsilleen puhumalla. Sylässä Väinö-poika.

Karjalan kieli

- 1 varsinaiskarjala
- 1a viena eli vienalaismurteet
- 1b eteläkarjala eli etelämurteet
- 2 livvi eli aunukselaismurteet

Lyydin kieli

- 3 lyydi eli lyydiläismurteet

Suomen kielen karjalaismurteet

- 4 kaakkoismurteet eli Etelä-Karjalan murteet
- 5 itäiset savolaismurteet eli Pohjois-Karjalan murteet

MT Lähde: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus